

شايعترين علل درخواست دارو بدون نسخه از ديدگاه

مراجعةه کنندگان به داروخانه های شهرکرمان

دکتر محمود رضا حیدری^۱، دکتر محمد کرمی نژاد رنجبر^۲، دکتر مهدی رضائی فر^۳، دکتر عصمت رضائی دستجردی^۴

۱- استاد بارگرو، سمتانس رفارماکولوژی دانشگاه علوم پزشکی کرمان ۲- داشتار مرکز پژوهش‌های علمی- مصنعتی کرمان

۳- مریم گرو، داروسازی دانشکده، داروسازی کرمان ۴- دکتر داروساز

سابقه و هدف: مصرف خودسرانه و بدون نسخه دارو می‌تواند مشکلات متعددی را ایجاد کند. این مطالعه بمنظور تعیین شایعترین عل درخواست داروی بدون نسخه از دیدگاه مراجعة کنندگان به داروخانه های شهرکرمان انجام شده تا در حد امکان بتوان در رفع این عل تلاش نمود.

مواد و رو شها: پرسشنامه ای برای ۲۰۰ مراجعة کننده جهت دریافت دارو بدون نسخه، در ۱۰ داروخانه شهرکرمان که بطور تصافی انتخاب شدند، تکمیل گردید. پرسشنامه حاوی دو سؤال کلی بود که از طریق مطالعه آزمایشی تهیه شد. یافته ها: در پاسخ به این سؤال که «چرا داروی بدون نسخه می خواهید؟»، جوابهای مختلفی داده شد. در ۵۱٪ از موارد استفاده قبلی و بهبودی و نیز وجود علائم مشابه در ۲۰٪ موارد عدم استطاعت مالی برای پرداخت حق ویزیت، در ۸٪ مواد امتناع از پرداخت حق ویزیت بدليل تجویز مشابه از سوی پزشک، در ۴٪ موارد خود تجویزی مطرح گردید. سایر پاسخها شامل وجود بازار دارویی آزاد (۲۱٪)، دیگر به پزشک (۲٪)، خامت حال و عدم توانایی مراجعة به پزشک (۲٪)، بدليل مسافرت بودن (۲٪)، سهولت تهیه دارو بدون نسخه (۱٪)، عدم تحويل دارویی کامل از سوی داروخانه ها (۱٪)، همراه نیاوردن نسخه (۱٪)، تحويل داروی مشابه علیرغم نسخه پزشک (۰٪) میباشد. در پاسخ به سؤال دوم که «چرا به پزشک مراجعة نمی کنید؟» نیز پاسخهای متفاوتی داده شده است. در ۲۲٪ موارد عدم استطاعت مالی جهت پرداخت حق ویزیت، تداشتن وقت برای مراجعة به پزشک (۷٪)، اطمینان از تجویز همین داروها از طرف پزشک و عدم پرداخت حق ویزیت (۱۵٪)، در مسافرت بسیر بردن پزشک خانوادگی (۶٪)، شلوغ بودن مطب پزشکان (۶٪)، بدخال بودن و عدم توان مراجعة به دکتر (۵٪)، پزشک خود بودن (۴٪)، تجویز با دیگر کردن بیمار به پزشک (۲٪)، استفاده قبلی و بهبودی و وجود علائم مشابه (۶٪)، سهولت تهیه دارو بدون نسخه (۱۲٪)، تحويل داروی مشابه علیرغم نسخه پزشک (۶٪) ذکر شد دارد.

نتیجه گیری: بر اساس این نتایج بدیهی است که توجه به در کدام از خلل ذکر شده و برطرف نمودن در یک از آنها می‌تواند در کاهش روند درخواست داروی بدون نسخه مؤثر واقع شود.

واژه های کلیدی: داروی بدون نسخه، داروخانه، پزشک.

مقدمه

درخواست داروی بدون نسخه که ضرر های آن بیشتر

از منافع آن می باشد در اکثر موارد بدليل عدم اطلاعات

دارویی فرد مصرف کننده منجر به پدید آمدن عوارض جانبی متعدد در روی می شود (۲۰۱). در حال حاضر در

مراجعةه کننده جهت دریافت دارو بدون نسخه، یعنی جمعاً ۳۰۰ نفر برای تعین شایعترین علل «درخواست دارو بدون نسخه» مورد مصاحبه قرار گرفتند. لازم به ذکر است که پرسشنامه از طریق مطالعه آزمایشی Pilot Study تهیه گردید؛ به این ترتیب که از ۱۱۲ نفری که مقاضی داروی بدون نسخه بودند، سوالاتی پرسیده شده و جواب آنها منشأ پاسخهای احتمالی موجود در پرسشنامه اصلی پژوهش قرار گرفت و اصلاحات لازم صورت گرفت. پس از مشخص شدن داروخانه‌ها، بر اساس توضیحات ذکر شده در بالا، بعد از اینکه فردی جهت گرفتن داروی بدون نسخه مراجعت نمود، داروهای درخواستی مراجعته کننده سوال می‌شد و از وی پرسیده می‌شد که «چرا دارو، بدون نسخه پزشک می‌خواهد؟» هر گونه جواب مراجعته کننده بوسیله پرسشگر یادداشت شده و بعداً در پرسشنامه با حرف (A) مشخص می‌کرد و سپس از او سوال می‌شد «چرا به پزشک مراجعته نمی‌کنید؟» جواب مراجعته کننده یادداشت شده و بعداً در پرسشنامه با حرف (B) مشخص می‌کرد و در نهایت هر کدام از داروهای درخواستی که مجاز بودند در اختیار آن فرد قرار می‌گرفت. ضمناً در مواردی که در خواست دارو بدون نسخه مبنی بر نسخه‌های قبلی یا تماس تلفنی پزشک و یا هر مورد مشابهی که درخواست داروی بدون نسخه محظوظ نمی‌شد، به عنوان درخواست دارو بدون نسخه تلقی نشده و از مطالعه حذف گردیدند تا در نتیجه گیری خطایجاد نگردد. در نهایت پس از تکمیل شدن پرسشنامه، اطلاعات با آمار توصیفی ارزیابی شدند.

یافته‌ها

در طی این تحقیق که در زمینه علل درخواست داروی بدون نسخه از ۳۰۰ نفر از مراجعته کننده‌گان به ۱۰ داروخانه واقع در شهر کرمان بعمل آمد، تتابع مهیم بدست آمده است. فراوانی پاسخهای داده شده به این سوال که «چرا دارو بدون نسخه می‌خواهد؟» در جدول شماره ۱ ذکر

کشورها و بالطبع در شهر کرمان مسائل بهداشتی و درمانی زنجیره معیوبی دارد و اشکالات و نابسامانیهایی در آن مشاهده می‌شود. در مسئله دارو و درمان نکاتی مطرح است. مثلاً بیماران، نقش اصلی را در این سیکل داشته و مصرف کننده‌گان اصلی دارو می‌باشند و پزشک تجویز کننده اصلی دارو است. وقتی نسخه پزشک را به داروخانه تحویل می‌دهند ممکن است دارای اشکالات متعدد از جمله تکراری بودن موارد تجویز شده باشد (۴ و ۳). همچنین عوامل دیگری از جمله بالا بودن حین ویزیت پزشک یا به عبارت بهتر عدم استطاعت مالی افراد در پرداخت ویزیت پزشکان، شلوغ بودن مطب پزشک و یا کامل ندادن و یا مشابه دادن داروهای توسط داروخانه‌ها، موجود نبودن داروهای تجویز شده توسط پزشک مسکن است باعث شود که بیماران مستقیماً به داروخانه مراجعت نموده و خود درمانی را آغاز نمایند که این خود مشکلات متعدد را به همراه دارد (۴ و ۲). در این تحقیق سعی شده تا شایعترین علل درخواست دارو بدون نسخه توسط بیماران بررسی شود تا در حد امکان با استفاده از نتایج حاصله بتوان جهت رفع این علل تلاش نموده تا کمکی جهت سالم سازی زنجیره دارو درمانی و کاهش مصرف دارو و در نهایت کمک به بیماران باشد. بدینه است هرگونه اقدام در جهت اهداف فوق مستلزم داشتن اطلاعات آماری و مشخص بودن سهم هر کدام از عوامل در این رویه نادرست درخواست دارو بدون نسخه می‌باشد.

مواد و روشها

این مطالعه یک بررسی مقطعی توصیفی است و در داروخانه‌ها شهر کرمان اجراء گردیده است. بصورت تصادفی ۱۰ داروخانه از مناطق مختلف شهر کرمان برای مطالعه مشخص شدند و با مشغولین داروخانه‌ها هماهنگی لازم بعمل آمد تا پرسشنامه تهیه شده در آن داروخانه‌ها تکمیل گردد. در این مطالعه در هر داروخانه ۳۰ نفر

جدول ۱. فراوانی پاسخهای داده شده به سؤال «چرا دارو بدون نسخه پزشک می خواهید؟»

در مراجعه کنندگان به ۱۰ داروخانه شهر کرمان

تعداد افراد (%)	پاسخهای سؤال (A) (چرا دارو بدون نسخه پزشک می خواهید?)
۱۵۲(٪۵۱)	قبل از این دارو استفاده کردم خوب شدم و حالاتم همان بیماری را دارم.
۶۲(٪۲۰/۶)	برای من استطاعت مالی برای پرداخت حق ویزیت وجود ندارد.
۲۵(٪۸/۲)	می دانم پزشک همین ها را می نویسد و نمی خواهم حق ویزیت پردازم.
۱۴(٪۴/۷)	خودم دکتر خودم می باشم.
۱۱(٪۳/۶)	صرف دارویی آزاد (وجود بازار دارویی آزاد).
۷(٪۲/۲)	هر چه خودم بگویم دکتر آنرا می نویسد (همیشه صرف می کنم).
۶(٪۲)	خیلی بدهال هستم نمی توانم دکتر بروم.
۶(٪۲)	مسافر هستم.
۵(٪۱/۷)	بدون نسخه راحتترم.
۵(٪۱/۷)	داروخانه نسخه را کامل نمی دهد.
۲(٪۰/۷)	نسخه راهنمای نیاوردم.
۲(٪۰/۷)	مکه اشکالی دارد.
۲(٪۰/۷)	هر چه دکتر بنویسد داروخانه مشابه اش را می دهد.
۳۰۰(٪۱۰۰)	جمع

پاسخهای عنوان شده در این مورد همراه با فراوانی هر یک از آنها به تفکیک در جدول ۲ آمده است.

بحث
درخواست داروی بدون نسخه از داروخانه های برای بعضی از اقتشار مردم ممکن است فرایدی در برداشته باشد (متلاً صرفه جویی در وقت) ولی برای اکثر کسانی که از عوارض جانبی، تداخل دارویی، موارد منع صرف و سایر اطلاعات دارویی بی اطلاع هستند زیانهای بسیاری را ممکن است بدنبال داشته باشد (۵ و ۳۱) و حتی ممکن است منجر به وخیم شدن حال مریض نیز بشود و حتی گاهی این صرف خود سرانه و بدون نسخه دارو توسط بیمار موجب ناراحتی های جبران ناپذیر و تحمیل هزینه های چندین برابر گردد (۷ و ۶ و ۴ و ۲). در وضع فعلی،

شده است. همانطور که در جدول ۱ مشخص است، ۱۵۲ نفر یعنی ۵۱٪ از مراجعین ذکر نمودند که قبل از این دارو استفاده کردم و خوب شدم و حالاتم همان بیماری را دارم. ۶۲ نفر یعنی حدود ۲۰٪ از مراجعین نیز عدم استطاعت مالی برای پرداخت حق ویزیت را علت درخواست داروی بدون نسخه ذکر نموده اند. سایر پاسخهای عنوان شده در این مورد همراه با فراوانی هر یک از آنها به تفکیک در جدول ۲ آمده است. فراوانی پاسخهای داده شده به این سؤال که «چرا به پزشک مراجعه نمیکنید؟» در جدول ۲، ذکر شده است. همانطور که در جدول ۲ مشخص است، ۹۷ نفر یعنی حدود ۳۲٪ از مراجعین عدم استطاعت مالی برای پرداخت حق ویزیت پزشک و ۷۱ نفر یعنی حدود ۲۴٪ از مراجعین نیز کمربود وقت جبک مراجعه به پزشک را عنان نموده اند. سایر

جدول ۲. فراوانی پاسخهای داده شده به سؤال «چرا به پزشک مراجعه نمی کنید؟»

در مراجعه کنندگان به ۱۰ داروخانه شهر کرمان

تعداد افراد (%)	پاسخهای سؤال (B) (چرا به پزشک مراجعه نمی کنید?)
۹۷(٪۲۲/۲)	برای من استطاعت مالی برای پرداخت حق ویزیت وجود ندارد.
۷۱(٪۲۲/۷)	وقت مراجعه به پزشک را ندارم.
۴۷(٪۱۵/۶)	می دانم پزشک همین ها را می نویسد و نمی خواهم حق ویزیت بپردازم.
۲۰(٪۶/۷)	دکتر خودم مسافت است.
۱۸(٪۶)	مطب پزشکان شلوغ است.
۱۵(٪۵)	خیلی بدخال هستم نمی توانم دکتر بروم.
۱۲(٪۴)	خودم دکتر خودم می باشم.
۹(٪۳)	هر چه خودم بگویم دکتر آنرا می نویسد (همیشه مصرف می کنم).
۵(٪۱/۷)	قبل از این دارو استفاده کردم خوب شدم و حالا هم همان بیماری را دارم.
۴(٪۱/۲)	بدون نسخه راحتترم.
۲(٪۰/۷)	هر چه دکتر بنویسد داروخانه مشابه اش را می دهد.
۳۰۰(٪۱۰۰)	جمع

درآمدی استطاعت مالی برای مراجعه به پزشک را داشته باشد و از حق طبیعی خود استفاده نماید (۹ و ۸). درصد زیادی از مراجعه کنندگان نیز تجربه قبلی مصرف دارو و بهبودی را دلیل موجهی برای درخواست همان دارو ذکر کرده اند. در این مورد می توان از طریق رسانه های گروهی اطلاعات عمومی را بالا برد تا از مصرف خودسرانه دارو خودداری کنند. در این راستا تهیه فیلم های کوتاه تلویزیونی در مورد عواقب ناگوار مصرف خودسرانه دارو نقش خیلی زیادی در پیشگیری از روند رو به رشد این تفکر غلط در مصرف دارو دارد و لازم است که مسئولین مربوطه بای صرف هزینه و وقت به این امر مهم نیز اهتمام ورزند. درصد قابل توجهی از متفاضیان داروی بدون نسخه هم می گویند که می دانیم پزشک همین داروها را می نویسد و نمی خواهیم حق ویزیت بپردازیم. در مورد این مسئله هم لازم است که پزشکان در ارزیابی بیماری دقت بیشتری نموده و با صرف وقت بیشتر و تجویز اصولی و بجای دارو

درخواست داروی بدون نسخه از داروخانه ها بصورت امری نسبتاً عادی و بلامانع درآمده است و مردم این را حق خود می دانند که هر دارو نیز را که خواستند به آنها داده شود (۵ و ۴). در طی این مطالعه که راجع به علل درخواست داروی بدون نسخه و علت عدم مراجعه به پزشک بعمل آمد نتایج جالب توجهی حاصل گردید. درصد زیادی از مراجعه کنندگان به داروخانه ها علت درخواست داروی بدون نسخه و عدم مراجعه به پزشک را عدم توان مالی ذکر کرده اند. این پاسخ گرچه توجهی مناسبی برای افراد می باشد ولی در واقع این افراد متتحمل ضرر و زیان بیشتری می گردند. این افراد هزینه خرید دارو را تحمل نموده و چه بسا که آن دارو برایشان مناسب نبوده و نه تنها بیماریشان بهتر نشده بلکه بیماری آنها پیشرفت کرده و عرارض جانبی دارو را نیز متتحمل شده اند، لذا بنظر می رسد با تحت پوشش قرار دادن افراد توسط بیمه ها این مشکل تا حدی برطرف گردد تا هر فردی با هر

کشورمان نیز همین عوامل در درخواست داروی بدون نسخه دخیلند، لذا توجه به آنها از اهمیت بالایی برخوردار است.

امید است با استفاده از نتایج این مطالعه، مسئولین امر بتراوند راه حل‌های مناسب به منظور سوق دادن توده مردم به سوی سلامت عمومی که یکی از اهداف اصلی کل نظام بهداشتی و درمانی مملکت اسلامی می‌باشد، ارائه نمایند و مردم عزیز کشورمان نیز با به کار بستن آنها، تلاش مسئولین بهداشتی و درمانی را به تیجه مطلوب برسانند تا شاهد جامعه‌ای با سلامت کامل باشیم.

تقدیر و تشکر

از حوزه معاونت پژوهشی دانشگاه علوم پزشکی و خدمات بهداشتی درمانی کرمان که بخشی از هزینه‌های این تحقیق را تقبل نموده و خانم مژگان کرمی نژاد که در تهیه این مقاله همکاری نموده‌اند صمیمانه تشکر و قدردانی می‌شود.

اطمینان بیماران را جلب نموده (۱۱-۸) و از این طریق روند رو به رشد درخواست داروی بدون نسخه را بکاهند (۱۵-۱۲). کمبود وقت افراد جهت مراجعته به پزشک نیز از عواملی است که آنها را به طرف داروخانه‌ها برای درخواست داروی بدون نسخه سوق می‌دهد در صورتیکه تدابیری جهت رفع این مشکل بکار بسته شود تا حدودی در کاهش درخواست داروی بدون نسخه مؤثر باشد. شلوغی مطب پزشکان نیز از عوامل مؤثر در درخواست داروی بدون نسخه است. آنچه مسلم است اینکه در حال حاضر تعداد پزشک به اندازه نیاز و حتی بیشتر از نیاز جامعه وجود دارد ولی توزیع نامناسب آنها در سطح شهر باعث می‌شود که بعضی از مطبها خیلی شلوغ و بعضی مطبها فاقد مریض باشند. مثله دیگر اعتقاد مردم به بعضی پزشکان بخصوص نیز از عوامل شلوغی بعضی می‌باشد. عوامل دیگری نیز در درخواست داروی بدون نسخه دخیلند که از اهمیت کمتری برخوردار بوده و راجع به آنها بحث نمی‌شود. به احتمال قوی در مایر استان‌های

منابع

- ۱- فناوری غ. مصرف بی‌رویه دارو، دارو و درمان سال هشتم شماره پیمن، ۱۳۶۷: ۲-۱.
- ۲- مقبل ع، عاقلی د، سلیمانی ع. بررسی علل مصرف بی‌رویه دارو در شهرستان رامهرمز استان خوزستان، مجله دارو و درمان شماره آذر، ۱۳۷۲: ۱۱-۸۲.
- ۳- بخش بررسی‌های علمی شرکت سهامی داروپیش اطلاعات و کاربرد داروهای ژنریک ایران، چاپ داروپیش، ۱۳۶۹: ۱۸۸-۱۷۶.
- ۴- حیدر نژاد ف. علل مصرف بی‌رویه دارو، دارو و درمان، سال هفتم، شماره مرداد: ۱۳۶۹: ۲۵-۲۱.
5. Holloway A. Patient Knowledge and information concerning medication on discharge from hospital. J Adv Nurs 1996; 24(6): 1169-74.
6. Boyd JR, Covington TR, Stanaszczk WF, Coussons RT. Drug defaulting part II: Analysis of noncompliance patterns. Am J Hosp Pharm 1974; 31: 485-491.
7. Bouhaddou O, Warner H. An interactive patient information and education system (Medical House call) based

- on a physician expert system. Med Info 1995; 8(2): 1181-5.
- ۸- کولیر جو. «بیماران حق دارند که بدانند» ترجمه ادبی‌زاده، مجله دانشکده پزشکی دانشگاه همدان، چاپ سوم، سال ۱۳۶۶: ۱۷-۸۴.
  - ۹- مایکل بولند. «بیماران از پزشکان چه انتظار دارند؟» ترجمه چراغعلی، بهداشت جهان، تهران سال دهم، شماره اول، شماره تابستان و پاییز، ۱۳۷۲: ۲-۱۲.
  - ۱۰- حسینی م. خصوصیات یک پزشک ماهنامه دارویی رازی، شماره اسفند، ۱۳۷۵: ۸۴-۸۱.
  - ۱۱- وکیلی ح. جلوه‌هایی از آموزش پزشکی در ایران، مجله دانشکده پزشکی دانشگاه شهید بهشتی، سال ۹، شماره ۱، (تیر، مرداد، شهریور)، ۱۳۶۲: ۶۲-۵۸.
  12. Devries TPGM. Teaching prescribing: A new approach essential drugs monitor 1988; 7: 18-19.
  13. Devries TPGM. et al. Impact of a short course in pharmacotherapy for undergraduate medical students. Lancet 1995; 346: 2.
  14. Soumerai SB. Factors influencing prescribing. Aust J Hosp Pharm 1988; 18(3)suppl.
  15. WHO publications. WHO action programme on essential drugs and vaccines 1993; 17: 16-20.